

«ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ПАМ'ЯТНИК КОГОРТІ СЛОВЕСНИКІВ...»

“DOCUMENTAL MONUMENT OF THE MEN OF LETTERS COHORT...”

[рецензія на видання: Некрополь філологів — викладачів Київського Свято-Володимирського та Шевченкового університету : біографічний довідник / за ред. Г. Ф. Семенюка. — Київ : Логос, 2018. — 291 с.]

«Ой, ізгадай, друже милий
Як зі мною ти гуляв
На Скавиці, де шукав
Віщого могили!..
Ми чужих могил шукаєм
А могила знайде нас.
Коли ж прийде смертний час
Того не вгадаєм!»
Михайло Максимович

Історія створення некрополів в Україні досить давня та позначена дослідженнями І. Каманіна, М. Кутинського, Л. Проценко, В. Жадька та ін. Але ця книжка — особлива. Уперше маємо видання, укладене, так би мовити, «за цеховим» принципом: 2018 р. вийшов у світ «Некрополь викладачів філологів Київського Свято Володимирського та Шевченкового університету» — біографічний довідник (автори Григорій Семенюк, Галина Александрова, Богдана Сахно, Мар'яна Кошарська) за редакцією директора Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Г. Ф. Семенюка.

«Хто вмер і не забутий, — той безсмертний» — афоризм Лао Цзи, яким розпочинається видання, найвлучніше характеризує суть та мету цієї книги — «...вшанувати пам'ять і повернути із забуття славні імена в історії філології Київського університету від 1834 року і донині».

Відразу слід наголосити, що філологічні студії в Київському університеті були одними з визначальних напрямків його діяльності від часу заснування (1834 р.) і тримають у своїй орбіті долі таких

знаних учених як М. Максимович, М. Костомаров, П. Житецький, М. Драгоманов, М. Дашкевич, В. Перетц, Л. Булаховський, О. та А. Білецькі, М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Филипович, С. Маслов, Д. Чижевський та ін. Тут викладали такі світочі вітчизняної гуманітаристики як М. К. Грунський, О. К. Дорошкевич, С. О. Єфремов, Ю. О. Жлуктенко, Є. П. Кирилюк, Б. Л. Коваленко, О. О. Котляревський, А. Ю. Кримський, Є. В. Литвиненко, А. М. Лобода, О. А. Назаревський, Д. С. Наливайко, І. І. Огієнко, П. М. Попов, Н. М. Раєвська, М. Русанівський, О. Н. Синявський, Є. К. Тимченко, Т. Ф. Флоринський, І. В. Шаровольський, М. К. Якубович та ін.

Від самого початку цей осередок вітчизняної науки був виражено україноцентричним у своїх дослідженнях. Уже перший ректор Університету та засновник Київської історико-філологічної школи М. Максимович відстоював самобутність української мови й автономність українців на своїй території. У подальшому необхідність заснування кафедр української мови, літератури й історії обґрунтував В. Перетц («Заснуванням нових кафедр... ми віддамо лише борг 28-мільйонному народу, на території якого ми живемо й чиею працею — значною мірою — існуємо», 1906 р.), підтримували Б. Грінченко, С. Петлюра, П. Житецький, М. Грушевський, І. Огієнко, В. Маслов, А. Дорошкевич та ін. У подальшому цей напрям студій в Університеті в різні роки його буття очолювали такі знані організатори науки й дослідники як професори В. П. Петрусь (репресований), А. О. Іщук (був репресований і реабілітований; у 1954–1956 рр. був проректором університету), М. К. Грунський, Д. В. Затонський; П. М. Федченко, Я. П. Білоштан, М. С. Грицай, П. П. Кононенко, М. К. Насенко.

Чимало видатних діячів української культури та науки й серед випускників-філологів: письменники Максим Рильський, Микола Зеров, Павло Филипович, Микола Драй-Хмара, Богдан Антоненко-Давидович, Андрій Малишко, Леонід Вишеславський, Вадим Собко, Юрій Мушкетик, Володимир Забаштанський, Петро Сингаївський, Валентина Малишко, Володимир Підпалій, Валерія Врублевська, Василь Герасим'юк, Світлана Йовенко, Володимир Осадчий, Іван Малкович та ін.; літературознавці Г. Д. Вервес, Л. М. Новиченко, В. Г. Гримич, М. Г. Жулинський, С. П. Плачинда, П. П. Кононенко, А. П. Погрібний, В. Г. Дончик та ін.; мовознавці О. С. Мельничук, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, А. Й. Багмут, О. Д. Пономарів, Т. Б. Лукінова та ін.

Відтак, видання, котре дає цілісне уявлення про огром філологічних досліджень у Київському університеті крізь призму життєписів тих, хто його, власне, й витворив, уже давно було на часі.

Сьогодні, на жаль, домінують видання, створені на пошанівок нині чинних науковців. Розмаїті ювілейні збірники та енциклопедії, що впевнено «вписують» імена живих у високу когорту «великих», стали звичними й навіть не викликають запитань у наукової спільноти. Тим радісніше було взяти до рук книгу, в якій дослідники спромоглися відсторонитися від себе та віддати шану своїм попередникам, утвердити тяглість традиції та сталість поступу у вітчизняній філології.

Авторський колектив довідника прагнув насамперед із максимальною повнотою віднайти імена філологів-викладачів, які від 1834 р. й до сьогодні викладали філологічні дисципліни в Київському університеті. Важливо, що від початку пошуку йшлося не лише про постаті «першої величини» — професорів і доцентів, а й про викладачів, аспірантів та ад'юнктів. Та ще важливіше (й складніше!) було віднайти та вказати місця поховання кожного.

На жаль, драматичний перебіг подій в Україні спричинив до того, що чимало імен і місць поховання достойників ми вже не можемо віднайти. Як справедливо зазначив голова авторського колективу професор Г. Ф. Семенюк: «На превеликий жаль, не про всіх померлих удалося зібрати потрібну інформацію. Не всі могили віднайдені, належним чином упорядковані, та й поховані ці достойники не лише на кладовищах України, а й за її межами або й узагалі загинули в тюрмах чи таборах більшовицького режиму. Тому закономірно, що не всі імена потрапили до книги, безумовно, виявляться неточності в біографічних даних, у вказівках на місця поховання тощо». Тим важливішим і значимішим стало завдання зафіксувати з науковою точністю ті відомості, котрі нині можливо вивірити й зберегти для нащадків.

Треба відзначити й вишукане метафоричне оформлення видання, камертон якому задає картина П. І. Яресько та буквене «тло» форзаців, яке на повірку перетворюється на неперервну течію прізвиськ згаданих у книзі філологів.

Зібрати інформацію, упорядкувати, структурувати та перевірити її на достовірність вартувало авторам близько двох років копійкою щоденної роботи. «Некрополь...» укладений на значній джерельній базі. До уваги дослідники брали праці попередників (близько ста видань від дореволюційних біографічних словників професорів і викладачів Університету — до ювілейних видань із його історії), засадничі роботи з української некрополістики та енциклопедичні видання. Але найбільший масив інформації вводиться до наукового обігу вперше та здобутий в ході скрупульозної тривалої роботи в архівах України.

Довідник охоплює тривалий період — більш як 180 років і містить понад 400 статей про різних людей: знаних, уславлених і зовсім невідомих широкому загалу; тих, хто, в силу обставин, обирав хибний шлях і забутих чи й знищених жорстокими 1930-ми та 1940-ми; про тих, хто присвятив життя науці, й тих, хто знайшов себе у творчості. Кожна стаття «Некрополя...» містить вивірені (часто вперше уточнені за джерелами) біографічні дані про викладача: рік і місце народження, рік і місце смерті, місце поховання, роки викладання в Київському університеті, відомості про педагогічну діяльність, основні наукові праці й особистий внесок у розвиток філологічної освіти, української науки та державності.

Біографічні статті впорядковано за абетковим принципом, що дало змогу уникнути механічного ранжування постатей, наголосити, що КОЖНИЙ із чотирьох сотень філологів, які своїм життям доклалися до розбудови наукової школи в університеті, — неповторний і важливий. Водночас таке впорядкування біографічного матеріалу дає змогу читачеві на дуже тонкому емоційному рівні осмислити глибину втрати й цінності цих людей, а також відчуті цілісність буття наукової спільноти й української гуманітаристики загалом. Читаючи «Некрополь...», мимоволі ловила себе на думці, що шукаю близьких мені людей. Ось незабутній Всеволод Якович Неділько, чий здобутки в методиці викладання української літератури й досі належно не оцінені. Ось наша казкова в прямому сенсі слова куратор — Лідія Францівна Дунаєвська, невеличка жіночка, котра власним чином зрушила в Україні, здавалося, непідйомну справу введення фольклорних та етнологічних досліджень у вузівську й академічну науку. Ось Олекса Доля — однокурсник, котрому судилося за короткий плідний вік як тому Сквороді перемеріяти Україну власним ходом у фольклорних експедиціях. А то раптом спливають імена, які прив'язують мої нинішні студії історії книги для дітей із загальною течією гуманітарного знання: Іван Багмут зримо постає старшим братом Йосипа Багмута, згадується глибоке мовознавче підґрунтя «дитячої» творчості Анатолія Костецького, аспірантське буття Ярослава Стельмаха й асистентське — Аттили Могильного...

Абсолютно правий директор Інституту філології Г. Ф. Семенюк, коли наголосив у вступному слові до видання «Вертаємо із забуття», що: «Некрополь філологів — викладачів Київського Свято Володимирівського та Шевченкового університету» є невід'ємною частиною історії не лише Київського університету — від початку його заснування до наших днів, — але й усієї України». Бо авторському колективові таки вдалося створити відчуття сув'язі, особистої причетності до Спільної Справи, котре і є, по суті, осердям всякої наукової спільноти.

У «Некрополі...» сусідять і «промовляють до живих» такі велетні філологічної науки різних поколінь як *Михайло Максимович* (перший ректор Київського університету, філолог, історик, етнограф, ботанік, поет), *Микола Дашкевич* (літературознавець, історик, фольклорист), *Володимир Перетц* (текстолог, історик і теоретик літератури), *Сергій Єфремов* (критик, літературознавець, громадсько-політичний діяч), *Федір Мищенко* (мовознавець, історик античності, перекладач), *Олександр Назаревський* (бібліограф), *Іван Нейкірх* (мовознавець, перекладач, в. о. ректора Київського університету), *Іван Огієнко* (лексикограф, політичний, громадський і церковний діяч), брати *Маслови Василь* та *Сергій* (літературознавці, етнографи), *Віктор Петров (Домонтович)* (літературознавець, письменник, філософ), *Леонід Булаховський* (мовознавець, славіст), *Олена Гнідан* (літературознавець, педагог), *Михайло Грищай* (декан філологічного факультету, літературознавець, фольклорист), *Олександр Дейч* (письменник), *Лідія Дунаєвська* (фольклорист), *Юрій Жлуктенко* (мовознавець, лексикограф, перекладач), *Ніна Жук* (літературознавець), *Дмитро Затонський* (літературознавець), *Євген Кирилюк* (літературознавець, письменник, директор Музею імені Т. Г. Шевченка), *Алла Коваль* (мовознавець, стиліст), *Степан Крижанівський* (літературознавець, поет, перекладач), *Ілля Кучеренко* (мовознавець, педагог), *Володимир Масальський* (мовознавець, педагог), *Вадим Пащенко* (літературознавець, перекладач), *Іван Пільгук* (літературознавець, письменник), *Надія Плющ* (мовознавець), *Валентина Поважна* (літературознавець), *Анатолій Погрібний* (літературознавець, письменник), *Михайло Пригодій* (батько) і *Сергій Пригодій* (син) (літературознавці), *Іван Семенчук* (літературознавець), *Всеволод Неділько* (методист, літературознавець), *Станіслав Семчинський* (мовознавець, перекладач), *Олена Таланчук* (фольклорист), *Ніна Тоцька* (мовознавець, фонетист), *Йосип Федас* (фольклорист), *Іван Шаровольський* (мовознавець, перекладач), *Леонід Шурко* (фольклорист), *Олексій Доля* (фольклорист). Відображені тут імена й долі відомих і знаних письменників (як ось: *Амвросій Метлинський* (поет, перекладач), *Освальд Бурггард* (Юрій Клен, поет неокласик, перекладач), *Ярослав Стельмах* (письменник, драматург)) і тих, хто завдяки знанню мови пришвидшували перемогу в Другій світовій війні (як от: *Абрам Кашпер* (перекладач, розвідник) чи *Віктор Лазня* (письменник, перекладач)); постаті незламних духом, яких було знищено у жорстоких 30–40-х рр. (*Лідія Білозір* (мовознавець; розстріляна), *Василь Дем'янчук* (діалектолог; розстріляний), *Михайло Драй-Хмара* (письменник; концтабір ГУЛАГ, Колима), *Микола Зеров* (письменник; розстріляний), *Агатангел Кримський* (філолог сходознавець, поліг-

лот, письменник, перекладач; зник), *Євген Рихлік* (славіст, етнограф; концтабір ГУЛАГ; помер за нез'ясованих обставин), *Петро Рулін* (театрознавець, критик; загинув у таборі), *Макар Русанівський* (мовознавець, розстріляний), *Олекса Синявський* (мовознавець, розстріляний), *Павло Филипівич* (письменник; розстріляний), *Борис Якубський* (літературознавець, критик; помер у лікарні в'язниці) та імена репресованих із покаліченими долями (як ось *Всеволод Ганцов* (мовознавець, жертва сталінського терору, 17 років концтаборів ГУЛАГ СРСР), *Євген Тимченко* (санскритолог, перекладач; 5 років заслання), *Микола Туницький* (мовознавець, славіст; засуджений у «справі славістів»), *Аганій Шамрай* (літературознавець)).

Кожне прізвище — це окрема особиста історія. Є успішні, а є змучені-згорьовані чи й зовсім трагічні життєписи. Та всі ці постаті варті уваги й того, щоб про них пам'ятали. Й хоча формат книги не передбачав докладний опис життя персоналій, важливі та яскраві події кожної долі авторами висвітлено.

За словами ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка Леоніда Губернського, «ця праця є добрим прикладом для колективів інших підрозділів університету, які, сподіваюся, продовжать цю копітку, але вкрай необхідну для всіх нас справу з документального увічнення пам'яті про тих, хто щоденною сумлінною працею творив і творить історію й славу університету, що має за своїх покровителів Святого Володимира та Великого Тараса».

Хочеться вірити, що справді цей добрий приклад наукового сумління, поваги й уваги до своїх попередників стане поштовхом для створення циклу Некрополів як іншими структурними підрозділами університету, так і вузами України загалом.

*Наталія Петрівна МАРЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ*

*Nataliia MARCHENKO,
Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow
of the Institute of Biographical Researches of VNLU*